

تجسم اعمال؛ راهبرد قرآن در تربیت اخلاقی

تجسم اعمال یکی از راهبردهای قرآن در بیان مجازات رفتارهای اخلاقی است و بدون تردید باورداشت



تجسم اعمال یکی از راهبردهای قرآن در بیان مجازات رفتارهای اخلاقی است و بدون تردید باورداشت تجسم اعمال از عوامل مؤثر در تربیت اخلاقی است؛ قرآن در برخی آیات جزای عمل را خود عمل می داند که به فاعل عمل بازمی گردد، براساس این باور قرآنی، اندیشه و رفتار اختیاری آدمی، زشت یا زیبا به تدریج موجب تغییراتی در روح او خواهد شد و صورتی متناسب با شخصیت باطنی او می آفریند و هر انسانی در قیامت با همین صورت محشور می شود.

حجت الاسلام والمسلمین سیدعلی اکبر حسینی، عضو هیئت علمی پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآنحجت الاسلام والمسلمین سیدعلی اکبر حسینی، عضو هیئت علمی پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن طی یادداشتی که در اختیاری ایکنای قم قرار داده است، نوشت: در نظام حقوقی قرآن، مجازات های جهان آخرت، چهره باطنی و ملکوتی رفتارهای ماست که با کنار رفتن پرده ها، تجسم و تمثیل پیدا می کند؛ در آموزه های قرآن و روایی به تجسم اعمال شماری از گناهان اشاره شده است، چنانکه؛ براساس برخی آیات و روایات غیبت و رنجاندن دیگران، مانند گوشت برادر مؤمن و تلاوت قرآن در چهره جوانی زیبا، تجسم و تمثیل خواهند یافت.

قرآن ما را به این حقیقت رهنمون کرده که رفتارهای آدمیان دارای دو چهره ملکی و ملکوتی است؛ گفتارها و رفتارهای اخلاقی ما با برخی تغییر فیزیکی رخ می نماید، چهره ملکی، فانی و موقت رفتارهای ما هستند و صورت ملکوتی رفتار ما حقایقی است که در قیامت تمثیل و تجسم یافته و هرگز فانی نمی شوند، خوبی ها در صورتی زیبا و بدی ها با چهره های زشت آشکار خواهند شد، چنانکه در قرآن گوشت برادر مؤمن، تمثیل و تجسم غیبت و بدگویی است و نیز براساس روایتی از پیامبر(ص)، آن حضرت، چهره ملکوتی و اخروی غیبت را به یکی از همسران خود می نمایاند.

بیشتر بخوانید:

بهشت اخلاق؛ زیست اخلاقی آفریننده بهشت

از قیس بن عاصم، صحابی رسول خدا(ص) نقل شده است که روزی با گروهی از بنی تمیم خدمت آن حضرت شرفیاب شدم و عرض کردم: یا رسول الله، ما در صحرا زندگی می کنیم و از حضور شما کمتر بهره مند می شویم، ما را موعظه فرمایید. رسول اکرم(ص) ضمن بیان نصایح سودمند، فرمود: «برای تو به ناچار همنشینینی خواهد بود که هرگز از تو جدا نمی شود؛ با تو دفن می شود در حالی که تو مرده ای و او زنده است، همنشین تو اگر شریف باشد تو را گرمی می دارد و اگر نابکار باشد تو را به دامان حوادث می سپارد. آن همنشین با تو محشور و در رستخیز با تو برانگیخته می شود و تو مسئول آن خواهی بود، پس دقت کن که همنشینینی نیک انتخاب کنی؛ زیرا اگر نیک باشد مایه انس تو و در غیر این صورت موجب وحشت تو می شود. آن همنشین، کردار تو است.»

تجسم اعمال؛ چهره ملکوتی رفتارهای ما در قیامت

نظریه تجسم اعمال ما را به این حقیقت راهنمایی می کند که جهنم و بهشت دو صحرای خالی اند؛ نعمت های بهشت و عذاب جهنم، تجسم خوبی ها و بدی های ماست که در آن صحرا رخ می نمایند و بهشت و دوزخ ما را می آفرینند؛ خوبی ها به صورت، نور، حور و قصور و بدی ها به صورت ظلمت، مار، کژدم، آب جوشان و زقوم تمثیل و تجسم می یابند.

دوزخ، از ناپاکی ها و پلیدی ها خلق می شود، همان طوری که حور و قصور و نعیم جاودان بهشت از تقوا و کارهای نیک مانند نماز آفریده می شود. در این آیه، «یا ایُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن یُكَفِّرَ عَنْکُمْ سَیِّئَاتِکُمْ وَ یُدْخِلَکُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ یَوْمَ لَا یُخْزِی اللَّهُ النَّبِیَّ وَ الَّذِینَ آمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ یَسْعٰی»؛ بَیْنَ أَیْدِیْهِمْ وَ یَأْمُرُهُمْ یَقُولُونَ رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَ اغْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیرٌ؛ ای کسانی که ایمان آورده ای؛ آید به درگاه خدا توبه و راستین کنید امید است که پروردگارتان بدی هایتان را از شما بزداید و شما را به باغ هایی که از زیر درختان آن جویبارها روان است درآورد در آن روز خدا پیامبر خود و کسانی را که با او ایمان آورده بودند خوار نمی نماید؛ گرداند نورشان از پیشاپیش آنان و سمت راستشان روان است می گویند پروردگارا نور ما را برای ما کامل گردان و بر ما ببخشای که تو بر هر چیز توانایی.» (سوره تحریم، آیه ۸) خوبی ها در جلوه نور تجسم یافته که در مسیر بهشت، پیشاپیش مؤمنان می نماید و راهیان بهشت، فزونی

این نور را تنها می کنند.
تبیین اخلاقی و تربیتی نظریه تجسم اعمال

بازگویی آثار و مجازات های فردی، اجتماعی، دنیایی و اخروی خوبی ها و بدی ها از پیش نیازهای تربیت اخلاقی و از شیوه های قرآنی بیان هنجارهای اخلاقی است؛ در برخی دستورات فقهی و اخلاقی مانند زکات، صدقات، نماز و یا حرمت شراب، ربا، زنا، غیبت، شاهد تأخیر تشریع این احکام هستیم، این دستورات اخلاقی به تدریج و در زمان های مناسب تشریع و ابلاغ می شدند؛ افزون بر آن، همزمان با تشریع الزامات اخلاقی، پیامدهای و منافع و زیان های الزامات نیز یادآوری شده است.

در سوره حجرات با بیان پیامدهای این جهانی رذایلی مانند تمسخر، تجسس، گمان بد، غیبت زمینه لازم را برای اجتناب از این رذایل فراهم می آورد. در آیه ۱۲ سوره حجرات «وَلَا يَغْتَابَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ» و بعضی از شما غیبت بعضی نکند آیا کسی از شما دوست دارد که گوشت برادر مرده را بخورد از آن کراهت دارید پس از خدا بترسید که خدا توبه‌پذیر است؛ آسیب های اجتماعی این رذیلت اخلاقی در تمثیلی زیبا بازگو شده است. در این سوره آسیب های اخلاقی مانند تمسخر، تجسس، گمان بد و مانند آن در نابودی جامعه اسلامی بررسی شده است.

از منظر جامعه شناسی، قوام حیات اجتماعی، امنیت، امید، وحدت، انسجام و آرامش مرهون اعتماد و انس افراد جامعه نسبت به یکدیگر است، رواج غیبت ناامنی، بی اعتمادی، تنهایی، تفرقه، هراس و یأس را به دنبال داشته و موجب مرگ تدریجی جامعه خواهد شد، نهی از غیبت و تأکید فراوان قرآن برای پیشگیری از این رذیلت اخلاقی را باید در این آثار شوم اجتماعی جست وجو کرد. برخی غیبت را از جمله رذایلی می دانند که عقل و وجدان آدمی زشتی و نابایستگی آن را درمی یابد و فرد را به اجتناب از این گناه فرامی خواند. غیبت، نفرت را جایگزین محبت، هراس را جایگزین انس، ناامنی را جایگزین امنیت، تفرقه را جایگزین وحدت و یأس را جایگزین امید خواهد کرد و موجب فرو ریختن بنای جامعه می شود.

تجسم اعمال یکی از راهبردهای قرآن در بیان مجازات رفتارهای اخلاقی است و بدون تردید باورداشت تجسم اعمال از عوامل مؤثر در تربیت اخلاقی است، برای تجسم اعمال دلایل نقلی و شرعی فراوانی وجود دارد، قرآن در برخی آیات جزای عمل را خود عمل می داند که به فاعل عمل باز می گردد، براساس این باور قرآنی، اندیشه و رفتار اختیاری آدمی، زشت یا زیبا، به تدریج موجب تغییراتی در روح او خواهد شد و صورتی متناسب با شخصیت باطنی او می آفریند؛ هر انسانی در قیامت با همین صورت محشور می شود، وقوف به این حقیقت، نقشی اساسی در بازدارندگی از بدی ها و ترغیب آدمیان به انجام خوبی خواهد داشت.

در آموزه های قرآنی، همه پدیده های هستی، دارای دو چهره ملکی (ملک، ۱) و ملکوتی (انعام، ۷۵) هستند؛ عالم ملکوت را با چشم دل و بصیرت برخاسته از ایمان، می تواند دید، تجسم اعمال، نمایاننده های (ملکوتی و باطنی انسان) است. در شماری از آیات به «تجسم اعمال» اشاره شده است. مانند آیه «وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا وَلَا يَظِلُّمُ رَبُّكَ أَحَدًا» (سوره کهف، ۴۹) اعتقاد به این اصل قرآنی نقش مؤثری در پرهیز از گناهان، انجام خوبی ها خواهد داشت و آدمیان را در پابندی به زیست اخلاقی یاری می دهد.